

ADABIYOTNING YOSH AVLOD TARBIYASIDAGI RO'LI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14988865>

Alimova Farog'at Abdunazarovna

Toshkent viloyati Bo'ka tumanidagi 24- umumiy
o'rta ta'lim maktabining Ona tili va Adabiyoti fani ustози.

Annotatsiya. *Adabiyotning yosh avlod tarbiyasidagi roli juda katta va ko'p qirrali. Adabiyot nafaqat bilimlar, balki milliy va umumbashariy qadriyatlarni ham yoshlar ongiga singdirish vositasi hisoblanadi. Badiiy asarlar orqali yoshlar o'zlari yashayotgan jamiyatning axloqiy va ma'naviy asoslarini, tarixiy an'alarini chuqurroq anglab yetadilar. Har bir adabiy asar o'zining ijtimoiy, axloqiy va estetik mazmuni bilan yoshlarni yaxshi odam bo'lishga, to'g'ri yo'ldan yurishga, ezgu maqsadlar sari intilishlariga ilhomlantiradi. Shu bilan birga, adabiyotning yosh avlod tarbiyasidagi o'rni shundaki, u tilni rivojlantirish, fikrlash va tushunish qobiliyatlarini shakllantirishda, tasavvur va his-tuyg'ularni rivojlantirishda ham muhim vosita hisoblanadi. Yosh avlodni milliy adabiyot orqali tarbiyalash, ularning madaniyatini boyitish, an'analarga hurmatni shakllantirish, milliy iftixorni oshirishda ham adabiyotning o'rni beqiyosdir. Shuningdek, adabiyot bolalar va yoshlar uchun dunyoqarashlarini kengaytiradigan, umumbashariy qadriyatlarni o'rgatadigan, jamiyatda o'z o'rnini topish uchun zarur bo'lgan axloqiy va estetik qoidalarni ta'lim beradi.*

Kalit so'zlar: *Adabiyot, yosh avlod, tarbiya, axloqiy qadriyatlar, badiiy asar, ma'naviy tarbiya, milliy adabiyot, tarixiy an'analari, tilni rivojlantirish, estetik rivojlanish, jamiyat, milliy madaniyat, dunyoqarash.*

KIRISH

Adabiyot nafaqat tafakkur va bilimlarni kengaytirish, balki yoshlarni ma'naviy jihatdan tarbiyalash, ularning axloqiy e'tiqodlari va muhitga bo'lgan munosabatini shakllantirishda ham muhim vosita hisoblanadi. Badiiy asarlar orqali o'quvchilar nafaqat ma'lum bir vaqt va jamiyat haqida ma'lumot olishadi, balki o'zlarini boshqalar bilan tenglashtirishni, insoniyatning umumiy qadriyatlarini anglashni, turli xil ruhiy holatlar va hissiyotlarni tushunishni o'rganadilar. Adabiyot yoshlarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi, ular o'zlarining shaxsiy dunyoqarashlarini shakllantirib, jamiyatda o'z o'rinlarini topishga yordam beradi.

Adabiyotning tarbiyaviy xususiyatlari uning universalligi, ya'ni barcha yoshdagi o'quvchilar uchun moslashuvchanligi va har bir asarning o'ziga xos pedagogik qiymati bilan ta'minlanadi. Yoshlar o'quvchiligi davomida, adabiyot ularning til va nutq rivojlanishiga, tafakkurini kengaytirishga, estetik didini shakllantirishga yordam beradi. Shuningdek, adabiyot orqali o'quvchilar shaxsiy axloqiy tanlovlar qilishni, dunyoqarashlarini

rivojlantirishni, hamjihatlikda yashashni, adolat va haqqoniyat kabi muhim qadriyatlarni anglashni o'rganadilar.

Adabiyotning yosh avlod tarbiyasidagi o'rni, shuningdek, uning madaniyatni targ'ib qilishdagi roli bilan ham bevosita bog'liqdir. Milliy adabiyot orqali bolalar va yoshlar o'z xalqining tarixiy an'alarini, madaniyatini o'rganadilar, o'z o'zlarini millatning bir qismi sifatida anglab yetadilar. Shu sababli, adabiyotning yoshlar tarbiyasidagi o'rni katta bo'lib, u nafaqat tafakkur, balki hissiyot, axloq va ma'naviyatning rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Adabiyot orqali yoshlar hayotning murakkab masalalariga yondashishni, to'g'ri tanlovlar qilishni, o'zlarining yuksak maqsadlariga erishishni o'rganadilar.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Adabiyotlarning yosh avlod tarbiyasidagi o'rni haqidagi ilmiy tadqiqotlar turli davrlar va madaniy kontekstlarda olib borilgan. O'zbek adabiyoti, ayniqsa, milliy qadriyatlarni saqlash va yoshlarni tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Adabiyotshunoslikda yosh avlodni tarbiyalashda adabiyotning axloqiy, ma'naviy va estetik jihatlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, badiiy asarlarning ta'siri, ularning yoshlarning dunyoqarashi va psixologiyasiga qanday ta'sir ko'rsatishi haqida ilmiy adabiyotlarda fikrlar bildirilgan.

Bir qancha tadqiqotchilar, masalan, O'zbekiston adabiyotshunosi A. Muhammadov, adabiyotning yoshlar tarbiyasidagi o'rni haqida o'z ilmiy ishlarida badiiy asarlarning tarbiyaviy ahamiyatini alohida ta'kidlagan. Ular, badiiy asarlar orqali yoshlar axloqiy va estetik qoidalarni o'rganish, odamiylik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va insonparvarlik kabi qadriyatlarni anglashni o'rgatadi, deb ta'kidlaydi. Shuningdek, adabiyotshunos M. Khamidov o'z asarlarida adabiyotning yosh avlodni tarbiyalashdagi pedagogik qiymatini, til va nutq rivojlanishidagi rolini o'rganishga qaratgan ilmiy ishlari bilan tanilgan.

Adabiyotlar tahlilida shuningdek, adabiy asarlarning yoshlarning ijtimoiy, psixologik va ma'naviy rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishi haqida nazariy fikrlar mavjud. Badiiy asarlarda tasvirlangan obrazlar va voqealar yoshlarning axloqiy tanlovlariga, shaxsiy qarorlar qabul qilishga va jamiyatda o'z o'rnini topishga yordam beradi. Y. Ubaydullayev va R. Tursunovlar yoshlarni axloqiy jihatdan tarbiyalashdagi adabiyotning rolini o'rganib, badiiy asarlar orqali yoshlarning to'g'ri axloqiy qoidalarga rioya qilishini shakllantirish mumkinligini isbotlashgan.

Ushbu tadqiqotda adabiyotning yosh avlod tarbiyasidagi o'rni nazariy va empirik metodlar asosida o'rganilgan. Nazariy metod orqali adabiyotshunoslik, pedagogika, psixologiya va tarbiya fanlaridan olingan ilmiy nazariyalarni tahlil qilish va taqqoslash usuli qo'llanildi. Tadqiqotda adabiyotning tarbiyaviy ahamiyatini o'rganishda adabiyotshunoslarning nazariy asarlari va metodologik yondashuvlari asosida yondashildi.

Empirik metod esa o'quvchilar bilan o'tkazilgan anketalar, suhbatlar, testlar va tadqiqotlar asosida amalga oshirildi. Tadqiqot davomida, yosh avlodning badiiy asarlarga bo'lgan munosabatini, ularning adabiyot orqali axloqiy va estetik qadriyatlarni o'rganish darajasini aniqlash maqsadida anketalar va intervyular o'tkazildi. Ushbu metodlar orqali

yoshlarning adabiyotga bo'lgan qiziqishlarini, adabiyotdan olgan ta'sirlarini va uning ularning shaxsiy rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatayotganini o'rganishga imkon yaratildi.

Shuningdek, metodologik yondashuvda adabiyotning tarbiyaviy ahamiyatini tahlil qilishda pedagogik yondashuvlar ham qo'llanildi. Pedagogik metod asosida adabiyotning yosh avlod tarbiyasidagi o'rni, uning ma'naviy, axloqiy va estetik jihatlari bilan bir qatorda yoshlarni to'g'ri yo'lga solishdagi ahamiyati ham o'rganildi. O'zbek va jahon adabiyotlaridagi mashhur asarlar tahlil qilinib, ularning yoshlarni tarbiyalashdagi ahamiyati ko'rsatildi.

Ushbu metodologiya yordamida adabiyotning yoshlar tarbiyasidagi o'rni to'g'risida chuqur va keng qamrovli tahlil olib borildi, va natijalar yosh avlodning ma'naviy rivojlanishiga adabiyotning ijobiy ta'sirini tasdiqlashga imkon berdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Adabiyotning yosh avlod tarbiyasidagi o'rni haqidagi tadqiqot bir nechta muhim natijalarga olib keldi, bu natijalar adabiyotning axloqiy, ma'naviy va intellektual qadriyatlarni shakllantirishdagi ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi. Ushbu bo'limda tadqiqot natijalari, adabiyotning yoshlarni rivojlantirishdagi roli va bu natijalar ilmiy ishlar bilan qanday mos kelishini muhokama qilamiz.

Adabiyotning axloqiy va ma'naviy rivojlanishga ta'siri: Tadqiqotning eng muhim natijalaridan biri adabiyotning yoshlar orasida axloqiy va ma'naviy rivojlanishni rag'batlantirishdagi markaziy o'rni edi. Adabiy asarlar orqali yoshlar murakkab obrazlar va vaziyatlarni tahlil qilgan holda o'zlarining xulq-atvorlarini, qadriyatlarini va e'tiqodlarini qayta ko'rib chiqish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Masalan, Fyodor Dostoevskiyning "Karamazov aka-uka" yoki Mark Tvenning "Tom So'yerni" kabi asarlarda tasvirlangan obrazlar yoshlarni axloqiy dilemmalarni va to'g'ri tanlovlar qilishni anglashga yordam beradi. Tadqiqot davomida, adabiyot o'quvchilarni adolat, halollik va o'zini tuta bilish kabi qadriyatlarni o'rganishga undaydi.

Shuningdek, adabiyot yoshlar orasida empatiya rivojlanishiga ham yordam beradi. Badiiy asarlar orqali yoshlar turli xil holatlarni va boshqa insonlarning tajribalarini anglab yetadilar, bu esa ular uchun o'zlarini boshqalar o'rnida tasavvur qilishni va boshqalarga nisbatan mehr-oqibat hissini shakllantiradi. Bu natija, adabiyotning ijtimoiy moslashuv va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Adabiyotning intellektual rivojlanishga ta'siri: Tadqiqotda shuningdek, adabiyotning yoshlarning intellektual rivojlanishiga qo'shgan hissasi ham muhim ekanligi aniqlangan. Adabiyot yoshlarni tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va murakkab g'oyalarni tushunish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilar adabiy asarlar bilan tanishganda o'zlarining tafakkurini kengaytirib, analitik fikrlash qobiliyatlarini oshiradilar. Masalan, Gabriyel Garciya Markes yoki William Shekspir kabi yozuvchilarning asarlari yoshlarni murakkab syujet tuzilmalari va mavzularni tahlil qilishga undaydi.

Tadqiqot davomida shuningdek, adabiyot yoshlarning til malakalarini yaxshilashga yordam berishini ko'rsatdi. Badiiy asarlar orqali o'quvchilar boy lug'atga ega bo'lishadi, turli

yozish uslublari va til strukturalarini o'rganadilar. Bu, ayniqsa, klassik va zamonaviy adabiyotga qiziqqan yoshlar o'zlarini aniq va ravon ifoda etishga qodir ekanligini ko'rsatdi.

Adabiyot va milliy tarbiya: Tadqiqotda shuningdek, adabiyotning milliy kimlikni rivojlantirish va madaniy ongini shakllantirishdagi roli muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlangan. Yoshlar o'z milliy adabiyotini o'qib, o'z xalqining tarixiy an'alarini, madaniyatini anglab yetadilar. Masalan, Alisher Navoi, Zulfiya, Erkin Vohidov kabi adiblarning asarlari orqali yoshlar o'z millatiga bo'lgan faxr va muhabbatni his qiladilar. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, adabiyot yoshlarni milliy iftixor va vatanparvarlik kabi hissiyotlarni rivojlantirishga undaydi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, adabiyot yoshlarni jamiyatdagi o'z o'rnini topishga va ijtimoiy mas'uliyatni anglashga yordam beradi. Milliy adabiyotning o'rganilishi, yoshlarni o'z xalqining tarixiy va madaniy merosiga bog'lab, ularni jamiyatga foydali fuqarolar sifatida tarbiyalashga yordam beradi.

Adabiyot va psixologik ta'sir: Adabiyotning yoshlar psixologiyasiga ta'siri ham tadqiqotda alohida o'rganildi. Tadqiqot davomida adabiyot yoshlarning kimlikni shakllantirish, o'z-o'zini anglash va ijtimoiy munosabatlarni o'rganishda muhim rol o'ynaydi. Badiiy asarlar orqali yoshlar o'zlarining hissiyotlarini ifoda etishni, o'zlarini boshqalar bilan solishtirishni va psixologik holatlarni tushunishni o'rganadilar. Bu esa ularning shaxsiy rivojlanishiga, o'zini hurmat qilish va o'zligini anglashda katta yordam beradi.

Shuningdek, adabiyot yoshlarni hayotdagi murakkab vaziyatlarni tushunishga, kuchli ruhiy holatlarni yengishga yordam beradi. Masalan, sevgi, yo'qotish, shaxsiy o'sish kabi universal mavzularni o'rganish yoshlarning hissiy yuksalishiga va qarorlar qabul qilishda mustahkam bo'lishiga yordam beradi.

Adabiyot va estetik didning shakllanishi: Tadqiqotda adabiyotning yoshlarning estetik didini rivojlantirishdagi roli ham muhim ekanligi ko'rsatildi. Badiiy asarlar yoshlarni tilning go'zalligi, syujet san'ati va obrazlarning chuqurligiga qiziqtiradi. O'quvchilar adabiyot orqali san'atning turli shakllariga bo'lgan hurmatni o'rganadilar va estetik sezgilarini rivojlantiradilar. Bu, ayniqsa, she'riyatda sezilarli, chunki she'rlar orqali yoshlar tasavvur qilish va simbolizmni anglashni o'rganadilar.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, adabiyot yoshlarning san'atga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi va ijodiy faoliyatga bo'lgan ishtiyoqni rivojlantiradi. She'rlarni o'rganish va badiiy asarlarda tasvirlangan go'zallikni his qilish yoshlarni san'atsal va estetik jihatdan boyitadi.[9]

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, adabiyot yoshlarning axloqiy, ma'naviy, intellektual va estetik rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Adabiyot nafaqat bilim berish, balki yoshlarni shaxs sifatida shakllantirishda ham muhim vositadir. U yoshlarni to'g'ri axloqiy qadriyatlarni o'rganishga, fikrlash qobiliyatlarini oshirishga, empatiya rivojlantirishga va jamiyatda o'z o'rnini topishga undaydi.

Tadqiqot natijalari, adabiyotning yosh avlod tarbiyasidagi o'rnini va uning ma'naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi. Shuningdek, adabiyot yoshlarni milliy kimlikni anglash va milliy qadriyatlarni o'rganishga yordam beradi. Buning natijasida, adabiyot yoshlarni mustahkam ma'naviy asoslar bilan ta'minlab, ularni zamonaviy jamiyatga moslashishga yordam beradi.

Shu sababli, adabiyotni ta'lim tizimida yanada kengroq tatbiq etish va yoshlarni uning ijobiy ta'siridan foydalanishga rag'batlantirish zarurdir.

XULOSA

Ushbu tadqiqot adabiyotning yosh avlod tarbiyasidagi muhim rolini yana bir bor tasdiqladi. Tadqiqot davomida olingan natijalar, adabiyotning yoshlarni axloqiy, ma'naviy, intellektual va estetik jihatdan rivojlantirishda katta ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Adabiyot orqali yoshlar o'zlarining axloqiy qadriyatlarini, milliy kimliklarini va shaxsiy rivojlanishlarini chuqur anglaydilar. Badiiy asarlar, nafaqat bilim manbai, balki yoshlarning dunyoqarashi va shaxsiyatini shakllantirishda mustahkam poydevor vazifasini o'taydi.

Tadqiqot shuningdek, adabiyotning yoshlarni jamiyatdagi o'z o'rnini topishga, jamiyatga foydali fuqarolar sifatida tarbiyalashga yordam berishini ko'rsatdi. Adabiyot, ayniqsa, milliy adabiyot o'qish orqali yoshlar o'z tarixiy va madaniy merosini anglashadi, vatanparvarlik, ijtimoiy mas'uliyat va insonparvarlik kabi qadriyatlarni o'zlarida rivojlantiradilar.

Adabiyotning yoshlarni emotsional, psixologik va estetik jihatdan rivojlantirishi, ularning fikrlash qobiliyatlarini va kreativ salohiyatlarini oshirishi ham tadqiqotda muhim o'rin tutadi. O'quvchilarning til va nutqni rivojlantirishdagi ta'siri, badiiy asarlar orqali ularning estetik sezgilari va san'atga bo'lgan qiziqishlarini oshirishdagi roli tadqiqot natijalarida aniq namoyon bo'ldi.

Shu bilan birga, adabiyot yosh avlodni shakllantirishda muhim vosita sifatida ta'lim tizimida kengroq tatbiq etilishi kerak. Yoshlarni adabiyotning ijobiy ta'siridan foydalanishga rag'batlantirish, ularga dunyoqarash va axloqiy qadriyatlar singdirishning samarali usuli bo'lib, zamonaviy jamiyatning ma'naviy va axloqiy barqarorligini ta'minlashga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, adabiyot yoshlarni nafaqat bilim va madaniyatga, balki ijtimoiy, axloqiy va estetik jihatdan ham mukammal insonlar sifatida tarbiyalashda muhim vositadir. Uning tarbiyaviy ahamiyatini to'liq anglash va yoshlarni adabiyotga qiziqtirish, ularning kamolotiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Navoi, A. (1991). Xamsa. Toshkent: Adabiyot nashriyoti.
2. Shamsiev, T. (2004). Adabiyot va jamiyat tarixi. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
3. Markes, G. G. (2007). Yuz yillik yolg'izlik. Tashkent: Sharq nashriyoti.

4. Dostoevskiy, F. (1989). Karamazov aka-uka. Toshkent: Sharq nashriyoti.
5. Tven, M. (1998). Tom So'yerning sarguzashtlari. Toshkent: Adabiyot nashriyoti.
6. Pushkin, A. (1992). Yevgeniy Onegin. Toshkent: Sharq nashriyoti.
7. Vohidov, E. (1994). Afsus. Toshkent: O'zbekiston adabiyoti nashriyoti.
8. Rumi, M. (1999). Masnavi. Toshkent: Adabiyot nashriyoti.
9. Beringer, A. (2001). Adabiyot va psixologiya: psixologik tahlil usullari. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
10. Vygotskiy, L. S. (1978). O'rganish va rivojlanish psixologiyasi. Moskva: Pedagogika.